

ВСТУПНЕ СЛОВО

Ви маєте нагоду перегорнути сторінки нової наукової праці. Пропонований Вашій увазі збірник «Україна в Центрально-Східній Європі: студії з історії XI–XVIII століть» є не просто черговим у ряді численних публікацій на історичну тематику. Підготовлений в основному зусиллями фахівців базової наукової історичної інституції нашої держави — Інституту історії України НАН України, він своєрідно відзеркалює ті складні та неоднозначні процеси, які переживає на зламі тисячоліть вітчизняна історична наука. Що залишає вона у минулому? З яким багажем входить у майбутнє? Ці питання далеко не риторичні.

Останнім часом українська історична наука зробила якісний прорив у галузі накопичення та опрацювання нового фактичного матеріалу, здобула певний досвід його узагальнення, постановки нетрадиційних дослідницьких тем і проблем. Разом з тим, нинішні тенденції її розвитку вказують насамперед на необхідність вироблення нових теоретичних і методологічних засад вивчення історичного процесу. У працях вчених дедалі більше виявляється необхідність комплексного інтегрального підходу до об'єкту дослідження. На нашу думку, мають рацію ті вчені, які стверджують, що історичний процес слід розглядати як єдність об'єктивного і суб'єктивного, можливого і дійсного, закономірного і випадкового, масового і єдиного, соціального, етнічного та індивідуального. У суспільстві не існує окремо взятого фактора, що детермінував би розвиток історичного процесу. Ймовірно, діють багато причин і факторів — економічних, політичних, ідеологічних, етнічних, конфесійних, що зумовлюють еволюційний розвиток людства у тому чи іншому напрямі.

Процес переходу на якісно нові методологічні принципи і засади виявився далеко не однозначним. Поряд з очевидними успіхами, досягнутими істориками, спостерігається ряд негативних тенденцій, зв'язаних у багатьох випадках з справжньою методологічною безпорадністю окремих дослідників (причому, незалежно від віку), спро-

бами механічної заміни одних оцінок, подій, явищ, фактів, персоналій на інші (як правило, знак плюс замінюється на знак мінус). Істотним недоліком деяких наукових праць і підручників є те, що автори втрачають традицію дослідження економічних сюжетів. Об'єктивну реконструкцію історичного процесу в Україні істотно спотворює ігнорування соціального фактора (до середини 80-х рр. вчені його непомірно гіпертрофували). Разом з тим, добре відомо, що цей фактор охоплював (і охоплює) всі сфери життя окремої людини, як і суспільства в цілому.

Основний зміст історії є далеко не повним без присутності у ній людини з її запитами та інтересами, думками, віруваннями, приватним життям і життям у колективі. Те, що складає саме життя людини, як правило, відсутнє на сторінках наших книг і підручників. Проте це не просто цілий пласт історії. Праві ті дослідники, які твердять, що підняте питання має методологічний характер, оскільки переглядає самі основи підходів дослідників до предмету вивчення.

Хибною, як на наш погляд, є й тенденція оцінювати події і явища загальноукраїнської історії з позицій окремих регіонів і навіть міст. Односторонність такого підходу цілком очевидна: загальноісторичний процес підмінюється його регіональними модифікаціями.

Ще одне важливе зауваження. Досить глибоко досліджуючи окремі аспекти національної історії, українські науковці часто опускають загальноісторичний контекст. Але ж відомо, що Україна ніколи не існувала (і не існує) у світі ізольовано. Перебуваючи у силовому полі європейських цивілізаційних течій, вона не тільки постійно відчувала їх впливи на своєму політичному, економічному, соціальному чи культурному розвитку, але водночас самобутністю і оригінальністю власних процесів неодноразово змінювала геополітичну ситуацію на сході європейського континенту, продемонструвала Європі прогресивну форму суспільно-політичного ладу, своєрідний адміністративно-територіальний устрій, модернізовану модель побудови соціально-економічних відносин; специфікою перебігу державотворчих процесів помітно збагатила не тільки теоретичний арсенал європейської політичної культури, а й континентальну політичну практику. Безперечно, було б некоректно не відзначити, що загальноєвропейський фон більшою чи меншою мірою був присутнім в окремих студіях істориків минулого. Мозаїчними штрихами проходить він і у творчості молодих науковців. Разом з тим, в історіографії відсутні комплексні праці, які б всебічно й повно відтворювали місце нашої держави в європейському цивілізаційному просторі.

Останнє десятиліття засвідчило: українська історична наука рішуче вступила на шлях інтегрування у русло загальноєвропейської історіо-

графії. Зазначимо: цей шлях не є простим і легким. Йти по ньому означає не лише поверхово засвоювати погляди представників різних історіографічних шкіл, наприклад, школи «Анналів», або сліпо використовувати їхні методи дослідження. У нових умовах українські історики можуть і повинні впливати на інтеграційні процеси, вносити свій вклад у розвиток загальної філософії історії. Найпершою умовою цього повинна стати рішуча відмова від існуючих стереотипів, більша сміливість, що дасть змогу позбутися ущербності, імплантованої нам зовні. У ХХІ ст. українська історична наука повинна вступити оновленою і впевненою у собі.

Саме такі підходи прагнули продемонструвати автори і укладачі збірника наукових статей, який щойно вийшов друком. Він позначений не лише нетрадиційними підходами до розв'язання тих чи інших наукових проблем (зазначимо, що більшість із них вперше задекларовано саме на його сторінках). Новою є вже сама назва праці — Україна постає тут не в якості буферного плацдарму між Сходом і Заходом, а повноправним політичним суб'єктом — творцем відповідного цивілізаційного мікроклімату в центральній-східній частині європейського континенту. Саме через цю призму сприймаються авторами статей й інші життєво важливі вияви її історичного буття в віддаленому й більш наближеному до сьогодення минулому (маються на увазі присутні у збірнику поряд з політичними соціальні, економічні, етнокультурні сюжети, процеси формування стереотипів та цілих систем суспільно-політичної поведінки тощо). Разом з тим, слід віддати належне редколегії збірника — виявлена нею толерантність і повага до поглядів і уподобань авторського колективу (на сторінках видання поряд з вченими, які вже зробили собі ім'я в науці, з новою проблематикою виступила й молодь, якій доведеться формувати науку нового століття) дозволила зберігти на його сторінках не лише індивідуальність окремих істориків, а й здобутки і розбіжності цілих історіографічних шкіл. Адже у підготовці книги взяли участь не лише вчені-медієвісти різних регіонів України, але й історики Росії, Польщі, Молдови. Така широка географія свідчить: сьогодні українська історична наука відкрита для творчих дискусій, плідного обміну думками і поглядами, а нове академічне видання стане гідним внеском у науковий доробок медієвістики нового століття.

Сподіваємося, не тільки фахівці, а й пересічний читач знайдуть на його сторінках багато корисного й цікавого для себе.

Академік НАН України
Валерій Смолій